

"הדילחה של דצמבר"

"לא הוגן שילדים יהודים מקבלים שמונה מתנות ואנחנו רק אחת!" התמרמר נהג המונית האמריקני הצעיר, כמעט ילד בעצמו, כשהסיע אותי לנמל תעופה בסינסינטי שבאוהיו, ושמע ממני שאני יהודייה. הייתי נבוכה מעט, ושאלתי בהיסוס על איזה שמונה מתנות הוא מדבר. "חנוכה", פלט, "המתנות של חנוכה", ענה כאילו זה מובן מאליי, והביט בי בחשד מסוים, משל הייתי מתחזה. שמונה מתנות? על מה הוא מדבר? חשבתי לעצמי, אולי החמצתי משהו? בבית שלי נהגנו לקבל דמי חנוכה סמליים, לפעמים בדמות של מטבעות שוקולד, וכך אנחנו נוהגים גם עם ילדינו. ועכשיו אומרים לנו שיש חנוכה אחרת? הנהג צדק. חיינו שנתיים בארצות-הברית, ולמדנו מילדינו (המתוסכלים מעט), שחבריהם מקבלים מתנות יקרות-ערך לחנוכה. סבים וסבתות המתגוררים במרוחק מהנכדים שולחים חבילות מיוחדות, ובתוכן הנחיות להורים איזו קופסה לתת לכל אחד מהילדים בכל אחד מימות החג, חפציים (גאדג'טים) יוקרתיים, גלגליות ונעלי ספורט מהודרות הופיעו בזה אחר זה בבית הספר. בתי היהודים קושטו בתאורה צבעונית שלא נפלה בהדרה מזו של שכניהם, ובמערכת החינוך היהודית צוין החג בהדגשה רבה. שבועות לפני חנוכה התחילו ההכנות, והן הגיעו לשיאן ב"שוק חנוכה" ענק שנחגג ברוב עם. מצאתי את עצמי קונה תבניות מיוחדות ללביבות בשלל צורות, סביבונים, תיקים בצורת כד למתנות, קישוטים ונצנצים, שלא רכשתי ולו באחד מחגי החנוכה שחגגתי עד כה.

גם בישראל חנוכה הוא חג לבבי ונעים: הדלקת נרות משפחתית וקהילתית, שירת "מעוז צור", סופגניות מתוקות וסיפור הנס המופלא של החג. אולם אין להשוות את המרכזיות של חנוכה בתפוצות, ובעיקר בתפוצה הגדולה ביותר – ארצות-הברית – למקום שלה בישראל. הסיבה לכך ברורה, הצורך להתמודד עם חג המולד הנוצרי הנחגג סמוך לחנוכה לא רק בכנסיות אלא גם ברחובה של עיר, במרכזי הקניות ובמערכות החינוך. הקסם שמהלך חג המולד, ובעיקר על ילדים, מחייב מנהיגים, מורים והורים יהודיים להציב חלופה מושכת במיוחד לזו של תרבות הרוב הנוצרית. ספר זה עוסק בעיקר ביהדות ישראלית, ובכל זאת, חנוכה הוא מקרה מבחן מצוין לבחינת השפעתה של הסביבה הלא-יהודית על החג היהודי בהשוואה לנעשה בארץ.

החיים כחיעוט: התעלחות, הדגשת הייחוד ואיחוז חלקי

ברוב שנות קיומנו כעם יהודי, חיינו כמיעוט יהודי בתוך חברה לא-יהודית. מצב של מיעוט, בין שבסביבה עוינת ובין שסובלנית (ולעתים אף אוהדת), מזמן תגובות שונות, וכך גם לגבי חנוכה. יש הסבורים שצריך להתעלם מחגי הנוצרים המתקיימים בסמוך לו ולא להתייחס אליהם כלל – מסביב יהום הסהר, הפרסומות ירונו, החזרות להצגות בבתי הספר ובגנים יתנהלו במרץ, מסיבות יתקיימו במקומות העבודה ושירי החג ינוגנו בכל חנות וקניון – אבל אנחנו נתעלם כאילו לא היו כל אלה. גישה זו טומנת בחובה סכנה שהילדים, משִׁבִּינו שמסתירים מהם דבר מה, יגלו עניין מיוחד באותו סוד כמוס

מעניין ונסתר, ובעקבות זאת תתעורר בהם תחושת מרירות על כך שנמנע מהם הכיף שאל שאר הילדים זוכים לו, שהרי אם חג המולד הוא חג נוצרי, אחד בינואר, ראשית השנה האזרחית, נתפש כחג אמריקאי כללי.

אחרים בוחרים להתמודד עם אוירת החג הכללית אבל להימנע מהתכנים הנוכריים, ולכן רבים בוחרים להדגיש ולחזק את הזהות היהודית – הורים ומחנכים חשים שעליהם לתת תשובה הולמת לפיתויים של החג הנוצרי הנתפש כחג אמריקאי כללי, ולכן מדגישים את חג החנוכה. מנהג שמונה המתנות, שחידש לי נהג המונית הלא-יהודי, נגזר מן המאמצים הללו. דוגמה לכך היא שיר החנוכה המפורסם של השחקן האמריקאי היהודי, אדם סנדלר, שבא לחזק את הילדים "שמרגישים היחידים בעיר בלי עץ חג המולד". השיר, שזכה לפופולריות רבה ולגרסאות רבות, מונה שמות של יהודים מפורסמים, במטרה לעורר גאווה והזדהות דווקא בזמן זה בשנה, שבו יהודים אינם שותפים במסיבה הכללית. התמודדות מקובלת נוספת היא אימוץ חלקי של סממני החג, וגם כאן, עם הימנעות מהתכנים הנוצריים, היינו חגיגת הולדתו של משיחם. כך, למשל, המשפחה של סבתי רות הייתה בעלת זהות יהודית חילונית חזקה מאוד, ובכל זאת, בסלון ביתם בדיסלדורף שבגרמניה נהגו הוריה להציב "עץ חנוכה" ועליו לתלות מנורות, מגני דוד ושאר סמלי החג. כך נהוג גם היום במשפחות רבות בתפוצות. גם הדגשת המנהג של דמי החנוכה ומתן המתנות הוא אימוץ חלקי של ממדי החג.

חגיגה של אנטי

בקרב יהודים החיים בתוך רוב נוצרי נוצרו גם מסורות חדשות הקשורות בחג המתחרה – חג המולד. מרתק לראות איך יהודים "חוגגים" את המועד הנוצרי כדי להתמודד עם האיום התרבותי (ובתקופות קודמות, גם איום ממשי) של חברת הרוב על המיעוט היהודי. על אף החשיבות הרבה של ערך תלמוד התורה, נהגו החסידים שלא ללמוד בלילה זה. אחד ההסברים לכך היה שלימוד התורה מקרב את ביאת המשיח, ולמרות תקוותם הלוהטת לראות בגאולה, הם לא רצו שבליל חג נוכרי זה המכונה "ליל ניטל" דווקא יבוא הגואל (שמא יראו בזה הנוצרים הוכחה לכך שישוע הוא המשיח). אולם דומה שהסיבה האמיתית שהיהודים סגרו את בתי המדרש שלהם הייתה מחשש לפרעות של החוגגים. במקום ללמוד, מבלי החסידים בליל זה במשחקי קלפים ושחמט. מנהגים אחרים כללו פעילויות סמליות מעליבות, למשל חיתוך נייר טואלט לשימוש בכל שבתות השנה וטיגון אוכל מסריח.

וממלחמות הדת אל מסורות יהודיות קלילות יותר באשר לחג המולד. כאשר אלנה קגן, שופטת יהודייה בבית המשפט העליון בארצות-הברית, נשאלה בריאיון מה תוכניותיה לערב חג המולד שחל באותו שבוע, היא ענתה: "כמו כל היהודים, אלך למסעדה סינית", ואכן, מסיבה כלשהי, יהודי ארצות-הברית נוהגים ללכת בערב זה למסעדה סינית ולקולנוע. מדוע דווקא למסעדה סינית? אולי יש בכך מפגש של תרבויות מיעוט ואולי מפני שכל המסעדות האחרות סגורות.

מקור השם "ליל ניטל" מלטינית: Natale Dominus, כלומר הולדת האל. אבל יש הסברים נוספים למקור השם. למשל, השם "ניטל" מציין את זה שישוע "נתלה" ביום הזה. או לחילופין "ניטל" מן העולם.

חאיום להזדחנות

יחסים בין יהודים ובין נוצרים היו בתקופות רבות עוינים ולעתים אלימים (כלפי המיעוט היהודי). ימי החג של היהודים היו לעתים לא רק מקור לשמחה ונחת אלא גם לחשש מפני התנכלויות, ויותר מכך היו מועדים לפורענות החגים היהודיים החלים באותו זמן של החגים הנוצריים. דרשות מתסיסות ועלילות דם הוציאו לא אחת המונים זועמים לרחובות היהודים כדי לעשות בהם שפטים.

כך בעבר, ואילו אנחנו זכינו לחיות בתקופה שבה בין הדתות יכול להתקיים מפגש של שיחה והיכרות, לא מתוך רצון לכפות ואפילו לא לשכנע אלה את אלה, אלא מתוך עניין וידידות. סמיכותם של חג החנוכה וחג המולד (ולעתים גם חג הקורבן המוסלמי) יכולה להיות הזדמנות למפגש ולימוד על החיים בחברה רבת-תרבותית. כוונתי אינה למנהגים נפסדים של שילוב חנוכה עם חג המולד, הקריסמס הנוצרי, לכדי חג אחד (מה שמכונה לפעמים בשילוב שני השמות "חנוכה-מאס" או "כריס-נוכה"). איני בעד טשטוש הזהות העצמית. אלא להעמקת ההיכרות, הערכים והמנהגים של כל דת. מאמץ כזה להעמקת הקשרים מתקיים בחיפה, כאשר במהלך דצמבר מתקיים בה "חג של החגים", שבו מציינים את החגים של שלוש הדתות שחלים בזמן זה של השנה.

לחג החנוכה ממדים לאומיים ודתיים – חנוכה מזבח בית המקדש שחולל בידי חייליו של אנטיוכוס, נס פך השמן וכו' וגם ממדים אנושיים כלליים – החרדה מפני החושך, השאיפה אל האור והתקווה להתחדשות האור. חג החנוכה הוא גם הזדמנות טובה להציג בפני לא-יהודים את מסורות ישראל באווירה ביתית ונינוחה.

במכתב מפורסם (גם אם אולי מפוברק) פונה איגוד המסעדות הסיניות בארצות-הברית לעם היהודי בזו הלשון:

~
אנחנו רוצים להביע את תודתנו לעם היהודי. אנחנו לא בדיוק מבינים את מנהגי האכילה שלכם אבל אנחנו אסירי תודה שאלוהיכם דורש מכם לאכול אוכל סיני בחג המולד.

אחד החוגים שבהם השתתפתי בילדותי התקיים בסמיכות לבניין ימק"א בירושלים. בימי חג המולד התנוסס שם עץ ענק מקושט בכדורים צבעוניים זוהרים ובפתחי שלג ענקיים. העץ היה מרהיב בעיניי, יפה אבל גם מפחיד. נולדתי במדינת ישראל, גדלתי בה והתחנכתי בה, הרחק מהעולם הנוצרי ומחושפת החיים כמיעוט דתי. אף אחד לא כפה עלי חג נוצרי, והמרחב הציבורי לא היה מלא וגדוש בסממניו. אם כן, מה בכל זאת הרתיע אותי כל כך בעץ הקריסמס? אולי זכר הסיפורים שסיפרה לי סבתי על שנאת יהודים בגרמניה? אולי מה שלמדנו בבית הספר על רדיפות שסבלו היהודים משכניהם הנוצרים? ואולי חששתי שיש משהו קמאי ואפל בעץ היפה העשוי למשוך אותי? האם החששות הללו קשורים לפצעי העבר המשפחתיים והלאומיים שלי? או שמא יש כאן רתיעה עמוקה יותר – דווקא היופי וההדר של העץ המקושט צפנו פיתוי מאיים. פחד הוא רגש מובן (גם אם שורשיו אינם מובנים תמיד) אבל גם מסוכן. רוב מעשי איבה ואלימות נעשים מתוך רגש כוסס זה. היכרות והכרה יכולים להיות תרופה לקלקולים שהפחד מביא עמו. האם ניתן להתפעל מיופיו של חג זר בלי לפחד ממנו? האם ניתן להביא את אור החנוכה לבני דתות אחרות מעבר לעורר בהם פחד?